

ІНТЕРСУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК ПРОВІДНИЙ ПРИНЦИП ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті йдеться про особливості організації інтерсуб'єктного навчання української літератури у світлі реалізації Концепції сталого розвитку як новітньої ідеології XXI століття. Увагу акцентовано на можливих формах співробітництва суб'єктів навчання, що допомагають кожному самореалізуватися в процесі дидактичної взаємодії.

Ключові слова: стратегія сталого розвитку, інтерсуб'єктне навчання, інтерсуб'єктність, форми взаємодії, культурологічна складова, особистісний розвиток.

В. Улищенко. Интерсубъектность как ведущий принцип школьного литературного образования в контексте стратегии устойчивого развития. В статье говорится об особенностях организации интерсубъектного обучения украинской литературы в свете реализации Концепции устойчивого развития как новой идеологии XXI века. Внимание акцентировано на возможных формах сотрудничества субъектов обучения, которые помогают каждому читателю самореализоваться в процессе дидактического взаимодействия.

Ключевые слова: стратегия устойчивого развития, интерсубъектное обучение украинской литературы, интерсубъектность, формы взаимодействия, культурологическая составляющая, личностное развитие.

V. Uliszenko. Intersubjectiveness as the guiding principle of the school of literary education in the context of sustainable development strategies. The article said about the peculiarities of the organization of intersubjectivity learning Ukrainian literature in the light of the implementation of the concept of sustainable development as a new ideology of the 21st century. Attention is accented on the possible forms of interaction between the subjects of study that help to fulfill your every reader in the process of Learning

Keywords: strategy for sustainable development, Intersubjective Teaching for

Ukrainian literature, intersubjectiveness, forms of interaction, cultural component, personal development.

Мета: проаналізувати особливості організації інтерсуб'єктного навчання української літератури у світлі реалізації Концепції сталого розвитку суспільства.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Зміни в матеріальному і духовному житті суспільства, поява новітніх технологій відбиваються на особистісних потребах наших сучасників. Сьогодні важко знайти людину, яка не прагне особистісного зростання, самоствердження й самовдосконалення. Самоусвідомлення себе як зрілої особистості приходить до школярів значно раніше, ніж це було, скажімо, в 70–90-х роках ХХ століття. Випускник школи не є сьогодні аморфним синопком чи донечкою, яких батьки прилаштовують до вищого навчального закладу. Це переважно самостійні молоді люди, що знають, чого хочуть досягти в житті, знають, як це зробити, докладають до цього реальні зусилля і виявляють неабияку громадянську зрілість та активність. Учні основної школи (5–9 класи) також суттєво подорослішали. Епоха гаджетів, соціальних мереж, візуалізації та нерегламентованого спілкування шаленими темпами привносить свої зміни у сприйняття життя, себе та інших у такому мінливому світі.

Ідеологією третього тисячоліття, траєкторією розвитку суспільства стає сталий розвиток. Термін "сталий розвиток" (з англ. – "sustainable development") запропонований у 1987 р. Гру Харлем Брундланд. Він містить акцент на "збалансуванні, врівноваженні потреб з ресурсними й екологічними можливостями території, а також такий розвиток людства та характер використання ним ресурсів планети, який дає змогу задовольняти потреби сьогодення та не підриває потенційні можливості забезпечення потреб наступних поколінь" [1]. Діяльність усіх суспільних інститутів відповідно до Концепції сталого розвитку має бути спрямована на людину, її

матеріальні і духовні потреби, позаяк вона є носієм інтелекту, творцем і споживачем інформації. "Людина, як особливий вид ресурсів, не тільки наділена інтелектом, але й здатна робити вибір. Тому перехід людства до сталого розвитку приведе до гармонізації взаємодії з природою всієї світової спільноти, формування сфери розуму (ноосфери), а мірою національного та індивідуального багатства стануть духовні цінності і знання людини, яка житиме в гармонії з навколишнім середовищем", – йдеться в матеріалі "Сталий розвиток як парадигма суспільного зростання ХХІ ст." [1]. Серед багатьох аспектів реалізації стратегії сталого розвитку в шкільній освіті, зокрема в навчанні української літератури, інтерес викликає передусім культурологічний. Він потребуватиме не тільки розуміння єдності національних і регіональних цінностей, а також усвідомлення глобальних загальнолюдських пріоритетів, щоденного впровадження принципів гармонізації розвитку особистості і суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з упровадженням Концепції сталого розвитку в процес навчання української літератури, поки залишаються малодослідженими. Про це свідчить і звернення організації "Вчителі за демократію та партнерство", що виконує проект "Освіта для сталого розвитку в дії", до Міністерства освіти і науки України з проханням підтримати викладання у школах "Уроків для сталого розвитку" та розглянути можливість інтегрування цього предмета в інваріантну частину навчального плану. Окрім того, О. Пометун підготовлено електронний посібник для викладачів вищих навчальних закладів, де увагу зосереджено на економічному, екологічному, соціальному складниках. Автор зауважує, що саме "освіта є передумовою та водночас пріоритетним засобом досягнення сталого розвитку, адже вона допомагає і забезпечує можливість розкриття потенціалу і самореалізації кожної особистості" [2, 12]. Освіта забезпечує формування знань і вмінь, розвиток

ціннісного потенціалу особистості, заохочує до дії. Вона не повинна обмежуватися формальною освітою, має тяжіти до міждисциплінарності й виховувати розуміння взаємозв'язку і взаємозалежності людини та природи. О. Пометун визнає, що "розвиток освіти для сталого розвитку потребує нових педагогічних моделей, нової педагогічної культури та мислення, нового педагогічного змісту" [2, 23]. Серед пропозицій ученого знаходимо такі:

- створення на уроках комфортної атмосфери, яка заохочувала б до діалогу, збуджувала б творчі сили учнів;
- використання методів і прийомів, що стимулюють пізнавальну активність особистості до діалогу, співпраці з урахуванням індивідуальних особливостей її стилю навчання;
- "формування бажаних моделей поведінки учнів, адекватних стійкому розвитку" [2, 24].

Такі пропозиції схожі з тими, що висловлювалися методистами з питань організації особистісно зорієнтованого (О. Ісаєва, А. Ситченко, А. Фасоля), діалогічного (О. Куцевол, Г. Токмань), компетентнісного (Л. Назаренко, С. Паламар), інтерсуб'єктного (В. Уліщенко) навчання. Проте в аспекті реалізації ідей освіти для сталого розвитку особливе значення має врахування культурологічного складника, оскільки інтерес до життя суспільства та особистості, до поведінкових категорій – поваги, толерантності, інтеркультурного співробітництва – на уроках літератури забезпечує формування активної життєвої позиції. Зважаючи на те, що реалізація завдань освіти сталого розвитку потребує трансформації всієї освітньої системи, украй актуальним є впровадження в загальноосвітній школі нових форм і способів взаємодії між суб'єктами вивчення української літератури.

Виклад основного матеріалу. Обрання українським суспільством європейської ідеології сталого розвитку, яка в переважній більшості країн світу вважається найперспективнішою для третього тисячоліття, спонукає нас зосереджувати особливу увагу на принципах науковості, збалансованості, життєздатності та гармонії в усіх сферах діяльності. На наше переконання, цим принципом цілком відповідає інтерсуб'єктна методика навчання української літератури.

Інтерсуб'єктне навчання української літератури розуміємо як організований учителем процес взаємодії суб'єктів на засадах визнання самобутності й само-

цінності особистості. За такої взаємодії художній твір може відігравати роль суб'єкта, засобу і площини перманентної емоційно-ціннісної комунікації. Результат активованого діалогу виявляється у сформованості знань, умінь, ціннісних орієнтирів учня-читача, досвіду його рефлексивної діяльності.

Високу результативність у процесі реалізації інтерсуб'єктного навчання в освіті для сталого розвитку демонструють такі прийоми:

- створення візуально-сислової презентації (образу-персонажа, читацької рецепції художнього тексту, використання образів-тропів тощо), концепт-образу, рекламного тексту, прес-релізу;
- розв'язування евристичної задачі;
- робота з гіпертекстом (зокрема, з мультимедійними таблицями);
- ігрова комунікація у блозі;
- виконання проектною роботи (за художнім твором) тощо.

Серед форм взаємодії, що дозволили б ефективно запроваджувати інтерсуб'єктну взаємодію в освіті для сталого розвитку, особливої уваги заслуговують такі:

внутрішньоособистісна (суб'єкт – "Я" суб'єкта, герой та автор художнього твору);

міжособистісна зовнішня:

- фронтальна (суб'єкт – колектив суб'єктів від 10 осіб);
- групова (суб'єкт – група суб'єктів до 10 осіб);
- віддалена (суб'єкт-суб'єкт через мережу Інтернет).

Розглянемо детально кожну з названих форм взаємодії.

1. Внутрішньоособистісна. Це взаємодія читача з власним Я, особистісна взаємодія з героями та автором твору. Вона надає можливість кожному читачеві заглибитися в себе, проаналізувати своє сприйняття певних культурних аспектів, специфіки міжособистісних взаємин, саморозкритися, відрефлексувати й дійти важливих особистісно значущих висновків. Останні можливо, і не виникне бажання озвучувати в класі, аудиторії, проте вони якнайкраще визначатимуть траєкторію саморозвитку особистості читача, реалізовуватимуться в поведінці. Наведемо приклади такого виду взаємодії під час виконання школярами індивідуальної роботи: підготовка візуально-сислової презентації героя твору [5, 6], діалог з героєм (автором), презентація героя, "оживлення" епізоду твору тощо. Зважаючи на вимоги освіти для сталого розвитку, цей тип взаємодії є надзвичай-

но важливим, оскільки передбачає активізацію особистісного потенціалу читача, вимагає критичного осмислення зображеної у творі ситуації з погляду суспільних (загальнолюдських) цінностей.

2. Міжособистісна зовнішня. Це одночасна взаємодія читачів – суб'єктів навчального процесу, – під час якої відбувається обговорення, осмислення, аналіз однієї з проблем або одного з важливих аспектів вивчення художнього твору.

Фронтальна форма взаємодії є ефективною під час обговорення особливостей рецепції художнього твору, проведення міні-тренінгу, дискусії або диспуту, проблемного або пояснювально-ілюстративного викладу навчального матеріалу з апеляцією до аудиторії. Така взаємодія дозволяє заохотити до активної пізнавальної діяльності всіх учнів незалежно від життєвого досвіду та читацьких уподобань, виявити їм свою активність, поділитися своїм сприйняттям авторського тексту (окремої ситуації) і почути, як ставляться до висловлених поглядів інші учасники цієї інтелектуально насиченої роботи.

Групова форма взаємодії передбачає обмін думками в межах невеликих за кількістю учасників груп. Під час вивчення художнього тексту доцільно застосовувати такі її різновиди:

1. Парна взаємодія. Вона передбачає виконання одного завдання двома учнями-читачами. Це може бути обмін читацькими враженнями про художній твір, пошук ключових слів, складання цитатного плану-характеристики образу-персонажа, пошук етнокультурних маркерів тощо. Така форма забезпечує комфортну атмосферу для діалогу різних за своїми психоемоційними властивостями школярів. В аспекті інтерсуб'єктного навчання в освіті для сталого розвитку формування вмінь слухати співрозмовника, знаходити потрібну аргументацію на захист своєї читацької позиції, толерантність і шляхетність мають першочергове значення. Чим ефективніше словесник спонукатиме учнів до діалогу, тим цікавішим, змістовнішим буде аналіз художнього твору, тим уважнішим буде ставлення до висловлювань читачів, позиції самого автора.

2. "Вільний (зручний)" формат взаємодії. Така форма передбачає вільне обрання учнями зручного для них формату спілкування під час виконання одного із завдань. Як правило, читачі, спираючись на суб'єктивні відчуття, обирають або індивідуальну, або парну, або роботу в складі мікрогрупи. Цей формат ви-

конання завдання в контексті реалізації інтерсуб'єктного навчання є не тільки ефективним, а також максимально зорієнтованим на особистісні вподобання школярів, бо дає можливість самореалізуватися через дію, бути почутим та обґрунтовано довести власну точку зору.

Наприклад, виконуючи завдання проаналізувати авторське ставлення до Чіпки Варениченка (Панас Мирний "Хіба ревуть воли як ясла повні?", 10 клас), клас об'єднується в такий спосіб: 2 групи (по 9 і 10 учнів), 3 пари і 3 учні, які працюють індивідуально. Специфіка об'єднання не пояснюється, але робота розпочинається швидко і відбувається зладжено. Після 5–6 хвилин опитування починається з індивідуалів, потім переходить до груп і, насамкінець, до тих, хто працював у парах. Психологічно й методично це можна пояснити тим, що індивідуально працюють або учні-аутсайди, яких викладачеві потрібно підтримати, створити дитині ситуацію успіху, або відмінники, відповідями яких можна завершити обговорення. Роботу в парах обирають ті учні, які впевнені, що високий рівень комфорту під час виконання завдання їм забезпечуватиме людина, якій вони довіряють, з якою товаришують. У складі великих груп зазвичай працюють школярі, котрі мають різний рівень сформованості художньо-читацьких компетенцій, але є сенситивні за своїми психоемоційними особливостями, провідним типом інтелекту (за Г. Гарднером). Такий формат взаємодії дуже швидко припадає до душі дітям, вони залюбки виконують завдання і переконують словесника в оптимальності обраної стратегії.

3. *Кооперативно-групова взаємодія.* Така форма навчальної комунікації читачів в умовах пропорційних груп є доволі поширеною. Єдине питання, яке постійно виникає і в учителів, і в методистів, – чому робота в пропорційних групах не завжди ефективна і, як правило, демонструє активність тих учнів, які за будь-якого формату взаємодії виявляють інтерес до аналізу художнього тексту і до уроків української літератури зокрема. Також важливим фактором є те, що кооперативно-групова взаємодія потребує обов'язкового звіту кожної групи про виконану роботу, а часу на це в умовах уроку іноді катастрофічно не вистачає.

В інтерсуб'єктному навчанні української літератури в освіті для сталого

розвитку кооперативно-групова взаємодія має важливе значення, позаяк сприяє формуванню вмінь організувати свій час, планувати послідовність дій, формулювати висновки, здійснювати рефлексію, взаємоконтроль тощо. Такий формат взаємодії навчає розуміти своїх колег, дослухатися до пропозицій і думок інших, виховує відповідальність, культуру ведення діалогу, толерантність і проактивність.

Специфічною та водночас затребуваною формою взаємодії є віддалена (суб'єкт-суб'єктна через мережу Інтернет). Це, мабуть, одна з найбільш актуальних проблем у методиці навчання української літератури, що потребує особливої уваги з боку дослідників. Сучасні учні, так само як і викладачі, чимало часу проводять у соціальних мережах. Вони можуть створювати з навчальною метою групи для обговорення, проведення ділових і рольових ігор, змагань та імпровізацій на літературну тему. Як правило, нетрадиційні, на перший погляд, види роботи не тільки суттєво підвищують навчальну мотивацію школярів, спонукають до уважного читання, розвивають критичне мислення та вміння вести діалог і полілог без допомоги вчителя (тобто без навідних завдань і запитань), але й уміння структурувати свою відповідь, формулювати запитання іншим учасникам групи в мережі. Наприклад, під час текстуального вивчення роману Панаса Мирного "Хіба ревуть воли як ясла повні?" у контексті аналізу художнього тексту, який розпочинаємо в класі, ставимо завдання довести актуальність або неактуальність роману для людини XXI століття. Пропонуємо учням у вільний від навчання час у мережі викласти свої "за" і "проти", підкріпивши це матеріалами з життя країни, фрагментами висловлювань митців, видатних людей, політиків тощо. У мережі (для членів групи) з'являється добірка ілюстрацій, фрагментів статей, висловлювань, асоціативних образів тощо, що фізично і фактично неможливо опрацювати, озвучити в класі. Школярі ознайомлюються з думками однокласників, висловлюють свою згоду чи незгоду, розширюють коло уявлень та асоціацій. Такі нерегламентовані позааудиторні обговорення читацьких уподобань не тільки спонукають викладача відійти від "традиційних" хрестоматійних критеріїв аналізу української класики, вони актуалізують його проактивність, бажан-

ня знайти нові ракурси розгляду твору, донести свої читацькі емоції та висновки до інших читачів – учнів.

Висновки. Структуровано та показано ефективність актуальних видів взаємодії (внутрішньоособистісної та міжособистісної (зовнішньої та віддаленої) для інтерсуб'єктного навчання української літератури в освіті для сталого розвитку. Описані види взаємодії є важливими для виховання учнів-читачів як вільних і самодостатніх особистостей, патріотів рідної країни, відповідальних і незаангажованих громадян світової демократичної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Електронний ресурс "Сталий розвиток як парадигма суспільного зростання XXI ст.". – Режим доступу : <http://www.geograf.com.ua/search?query>.
2. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку : навч.-метод. матеріали для викладачів вищих пед. навч. закладів та системи післядипл. пед. освіти : посіб. / О. І. Пометун та ін. [за ред. О. І. Пометун]. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 120 с.
3. Развитие субъекта образования: проблемы, подходы, методы исследования / [Е. Д. Божович и др.; под ред. Е. Д. Божович]. – М. : Per Se, 2005: ОАО Тип. Новости. – 399 с.
4. Ситченко А. Л. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу : [монографія] / А. Л. Ситченко. – Київ : Ленвіт, 2004. – 304 с.
5. Уліщенко В. В. Блогосфера як нове освітнє середовище / В. В. Уліщенко // Дивослово. – 2009. – № 6. – С. 11–14.
6. Уліщенко В. В. Бачу серцем, споглядаю, мислю образами (Бйдетичні прийоми аналізу художнього тексту як ключ до ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час вивчення української літератури) / В. В. Уліщенко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях і колегіумах. – 2009. – № 5. – С. 28–38.
7. Фасоля А. "Як доторкнутися до душі". Поліфонія звуків, барв, почуттів у поезії Павла Тичини "Світає" на особистісно зорієнтованому уроці у 8 класі / А. Фасоля, О. Гаврилюк // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2007. – № 5. – С. 14–18.

Стаття надійшла 8.10.2015 р.